

Erik Purje

Üksi ja omaette

Toimetaja Mari Tuuling
Kujundaja Piia Maiste
Küljendaja Erje Hakman

© Autor ja kirjastus Argo, 2022

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9949-688-96-8

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

SISUKORD

Eessõna	7
Üle vasaku õla.....	16
Üksiolemise vajadusest.....	20
Kanarbiku nõmm.....	22
Muusika	25
Kirjandus	32
Kääbuskired.....	39
Tiivaproovid	55
Kuklapoolne kogemus.....	70
Vahtralehemaa.....	87
Kaitsekõne ajakohtu ees.....	91
Alternatiivravi ja empiiriline tarkus.....	97
Elu helgemast poolest.....	103
Koorilaulu kütkes	122
Puhkepaus teelahkmel.....	132
Ilujanusena võsastunud luulemaastikul.....	136
Kuidas sünnivad kunstiteosed.....	143
Kriitikast kriitiliselt.....	148
Rahvavalgustajad	153
Kui sulasest saab peremees	160
Seitse surmapattu.....	164

Usust	169
Kus unts on?	175
Rindesõduri profiil	180
Automaat ja iseteenindus	185
Vandenõuteoreetikud	196
Kadunud kirjasõbrad.....	207
Enesega	219

EESSÕNA

Juhuse jõud

Minu tutvus Eerikuga sai alguse juhuslikust repliigist, mille tegin oma kirjas Agole 2020. aasta jõulude paiku. Olin Agoga kohtunud 2017. aasta kevadel Torontos Ago parima sõbra Endli juubeli-pidustuste ajal, kuhu mu abikaasa Jüri oli Endli kauaaegse kolleegi ja sõbrana kutsutud. Võimalus Torontot külastada ei saanud tulla sobivamal ajal, sest olime tütar Annamariga tol hetkel ülepeakaela sukeldunud minu vanaisa Hillari liikumiste jälitamisele sõja-järgses Euroopas. Tänu suurele Eesti kogukonnale tundus Toronto meie uurimistöö jaoks suurepäraseid võimalusi pakkuvat ja nii sättisime ennast Jürile kutsumata külalistena kaasa.

Nädal Torontos oli äärmiselt põnev ja elamusterohke. Tuhnisime tunde sealse Eesti Maja arhiivis, lootuses leida mingeid jälgi laeva Parita III kohta, mille pardal vanaisa Hillar 1948. aasta augustis Euroopast lahkus. Arhiivist me kahjuks midagi ei leidnud, kuid VEMU paarhivaarile Piret Noorhanile meenusid hiljutised memuaarid, milles kõnealust laeva oli mainitud. Nii viis Piret meid Torontos kokku Reinuga, kes oli kuue-seitsme-aastase poisina teinud Parita III pardal kaasa 240 päeva kestnud ümberilmareisi Antwerpenist Baltimore'i. Reinuga kohtumine ja

tema mälestused olid meie tagasihoidlikus pereuurimises suureks läbimurdeks. Huvitav kokkusattumus oli seegi, et Rein oli poisikesena käinud sageli söömas New Yorgi Eesti Maja einelauas Four Seasons, mille üheks perenaiseks oli aastaid minu vanatädi Maret, Hillari noorem õde.

Kohtusime Torontos veel mitme teise sealse eestlasega, kuid vaid Agoga tekkis erilisem side ja jäime kirju vahetama. Ühes kirjas tuli juttu Tõnu Õnnepalu raamatust „Aaker“, mida olin mõni aeg varem lugenud. Ago saatis mu pealtnäha süütu märkuse Eerikule edasi ja õige pea sain Eerikult endalt lahke kirja, millest kujunes välja äärmiselt nauditav mõttevahetus eestluse ja väliseestluse tähenduse ja olemuse teemadel. Eeriku terav sulg ja vahe sõna sundisid mind oma esialgseid positsioone kõvasti täpsustama ja eri perspektiividest analüüsima. Teisel koroonakevadel, mil kogu elu Inglismaal oli piirangute tõttu sulgunud, oli see intellektuaalne mõtteharjutus igapäevaelurutiinile väga teretulnud vaheldus. Kuigi me arutelu lõpuks vist kõiges saja-protsendiliselt samal arvamusel ei olnud, olime siiski ühel nõul selles, et eestlane saab olla erineval viisil ja eri kohtades ja et eestlaseks olemist ei saa keegi inimeselt ära võtta. Ja kui nüüd loo alguse juurde tagasi tulla, siis oli see kokkuvõttes üks pikk inimeste ja juhuste rida, mille tõttu minust sai üks Eeriku kaugetest kirjasõpradest. Olen nii juhusele kui kõigile inimestele selles pikas reas väga tänulik.

Üksi oma muusadega

Meie aktiivne kirjavahetus Eerikuga kestis väikeste pausidega mitu kuud ja sellele lisandus peale Ago veel teisigi osalisi, nagu näiteks Ago noorepõlvėsõber Helmuth. Eestluse juurest olime jõudnud muude teemadeni ja arutasime muuhulgas eestikeelsete sõnade etümoloogia ja tähenduse üle: kas keegi teab, mida

tähendab „käojaani ajama“ ja kust see väljend pärit on? Analüüsisime seda, kuidas on tänapäeva Eestis kombeks viisakalt kirja alustada, millal on keegi „kallis“, „armas“ või „lugupeetud“, millal sobib sinatada ja millal teietada ning kuidas peaks presidendid poole pöörduma, kui selleks peaks ootamatu vajadus tekkima. Nii olin tõtt-öelda lausa kohkunud, kui ühel hetkel Eerik ootamatult vabandust palus ja teatas, et tõmbab ennast meie kirjavahetusest tagasi, sest peab mõnda aega üksi ja omaette olema ning oma elupuntrad lahti harutama. Olin päris mures, aga küsida ka ei julgenud, et mis siis ootamatult ometi juhtus. Kui mõni aeg hiljem selgus, et Eerik oli taas kord ühe oma kahest kaunist muusast, kirjanduse kütkeisse langenud, oli rõõm ja kergendus suur!

Veelgi suurem rõõm on sellest, et Eeriku raamat on nüüdseks kaante vahele jõudnud ja kõigile huvilistele lugemiseks valmis. Kui Eerikut uskuda, siis on see kirju nagu sügisene seenekorv, kuhu valimatult kokku kuhjatud erinevad annid, mida mets pakkus. Raamatut lugedes saab aga selgeks, et tegelikult pole selles midagi juhuslikku. Kui mitte varem, siis raamatu lõpuks asetub iga tükk oma kohale Eeriku elu värvikirevas kaleidoskoobis, mida keerates moodustuvad ikka ja jälle uued kirkad mustrid. See ei ole klassikaline elulooraamat, vaid pigem esseede kogu, kus mõlgutused aja kulgemise, vananemise, koroonahirmu ja vandenõuteooriate üle vahelduvad pildikestega Eeriku minevikust, loomingust ja inimestest, kellega ta oma pikal teel on kohtunud.

Kui Eeriku sõnul on teda läbi elu juhtinud kaks muusat, kirjandus ja muusika, siis minu meelest on samavõrra teda kannustanud loomupärane uudishimu ümbritsevate inimeste ja keskkonna vastu. Pildikesi Austraaliast on värvikas antropoloogiline sissevaade ilmasõjajärgsesse elu-olusse maakera kuklapoolel. Oleme harjunud mõtlema 1944. aasta pagulastest kui nendest originaalsetest, õigetest väliseestlastest. Tegelikult

ootasid neidki võõrsile jõudes ees veelgi varem välja rännanud rahvuskaaslased. Eeriku kirjeldused sellest, kuidas Austraalia „vana-eestlased” sõjajärgsetesse pagulas-eestlastesse suhtusid ja kuidas omavahelised suhted seal hiljem välja kujunesid, avab teemat uuest vaatenurgast.

„Eestlane olen ja eestlaseks jään”

Terje Toomistu hiljuti linastunud dokumentaalfilmis „Põlvkond piiri taga” räägivad Eestist eemal elavad noored oma loo. Mõni lugu on helgem, mõni nukram. Mõni sõitis Eestist ära, et olla see, kes ta Eestis ei saanud olla – tema ise. Teine leidiski oma päris mina alles Eestist eemal. Üks filmis osalejatest, Groningenis elav Sten, räägib endast pikalt ja kõige lõpuks mainib, et ta on ka eestlane. Kuid see ei tule tal sugugi esimesena mõttesse, pigem viimases järjekorras. Samas, filmi linastuse järgsel arutelul Londoni Eesti Majas rääkisid mitu saalisviibijat, kuidas nende jaoks sai eestlaseks olemine palju suurema tähenduse alles siis, kui nad Inglismaale olid kolinud. Eestis elades ei pea mõtlema eestlaseks olemise peale, ütles keegi, sa lihtsalt oled, sest nii asjad on.

Eeriku ja paljude tema saatusekaaslaste jaoks, kes 1944. aasta sõjakeerises olid sunnitud Eestist lahkuma, on olnud eestlus sama vajalik kui õhk või kui „igapäevane leib” (lk 18), nagu Eerik ise oma raamatus kirjutab. Eeriku vanne, et „eestlane olen ja eestlaseks jään” ei ole isamaalistest lauludest kantud võltspaatos. Eerik on eestlane, sest teistmoodi ta ei saa, ei taha ega oska, sest ta on eestlaseks sündinud ja „kellekski teiseks ei kõlba” (lk 18). Samas kumab nii käesolevast kui Eeriku varasematest raamatutest läbi kurbus selle üle, nagu ei peetaks Eestis väliseestlasi nendeks päris õigeteks eestlasteks.

Pidasin 2016. aasta kevadel Tartu Ülikooli aulas loengu teemal „Kes on õige eestlane?“, mis järgmisel päeval ilmus ka ajalehes Postimees. Minu kõne põhisõnum oli lihtne ja võibolla isegi triviaalne: õige eestlane on see, kes tahab eestlane olla ja ennast eestlaseks peab. Hiljem on seda mõtet oma sõnavõttudes korranud mitu Eesti poliitikut ja avaliku elu tegelast, nii et sellest on kahjuks või õnneks saanud omamoodi käibefraas. Kuigi artikkel sai ka Eestis pisut tähelepanu, näis mulle, et see puudutas kõige enam just väljaspool Eestit elavaid eestlasi. Mitu neist, vähivõõrad inimesed, võtsid minuga loo ilmumise järel ühendust ja kirjutasid oma valusa artikli sellest, kuidas võõrsil elatud aastad on nende eestlust kodueestlaste silmis oluliselt kahandanud. Lausa nii, et eestlaseks neid sünnimaal enam ei peeta. „Väliseestlane“, nagu ka Eerik oma raamatus kirjutab, „pole rahvus, vaid karistus“ (lk 222). Karistus mille eest, tahaks küsida, kas tõesti sõjapagulasena Eestist lahkumise eest?

Üheskannatamine

Nagu olen varasemates lugudes kirjutanud, ei ole eestlus defineeritav ainult eesti keele oskuse või päritolu läbi. Samavõrra on eestlaseks olemise identiteedi keskmes teised eestlased, ühine elulugu ja tegevused Eestis, ühine kannatamine küll võõrvõimu, viletsa ilma või kollektiivse rumaluse käes. Just üheskannatamine on eestluse kvintessents ja selle järgi kaotavad olulise osa eestlusest need, kes on vabatahtlikult välismaale kolinud vaba maailma tingimustes, kuid ennekõike need, kes lahkusid Eestist 1944. aasta sügisel. See, nagu Eerik ühes oma kirjas väga täpselt sõnastas, tekitas sügava rahvusliku lõhe, mille „üle suudavad ehitada silla vaid need, kes taipavad, et neid üheskannatamisi oli kaks ja et nende kannatuste suuruses ei olnud märkimisväärset vahet.

1944. aasta sügisel, kui rahvas seisis minna-jääda valiku ees, tuli kõigil loobuda emmast-kummast: kodumaast või vabadusest. Mõlemad olid armsad, mõlemat säilitada polnud võimalik. Selle loovutuse valuga tuli poolsada aastat elada, ükskõik kummale poole kuristikku keegi jäi”.

Tahaks loota, et see kibedus ja üheskannatamise narratiiv on põlvkondade vahetumisega kadumas, just nii nagu on tasahilju lahkumas see põlvkond, kes teise maailmasõja päevil pidi tegema raske ja valuliku otsuse, kas minna või jääda. Ehk annavad meile mõistmist need miljonid Ukraina sõjapagulased, kelle Venemaa kuritegelik ja halastamatu sõjamasin on mööda Euroopat laiali pillutanud. Lapsed ühe käe otsas, teises käes tilluke kohver, kuhu kogu senine elu kokku pakitud – nii mindi ka 1944. aastal, teadmata kuhu täpselt või mida tulevik toob. Roheline kohver näpus, lahkus kodust ka 17-aastane Eerik. Kohvrast jäi põgenemiste käigus alles vaid isa tehtud võti, kuniks seegi kadus.

Kõigist pagulastest ei saanud rikast Ameerika onu, kelle pärandust kodumaale jäänud sugulased innukalt ootasid. Nagu teame arvukatest memuaaridest ja Suure Põgenemise kohta tehtud uurimistöödest, pidid paljud pagulased maha salgama oma hariduse ja leppima lihtsama töö ja madalama ühiskondliku positsiooniga kui see, mis neil Eestis oli olnud. Nii juhtus ka vanaisa Hillariga, kes oli enne sõda edukas meier. Tema juhitud Suure-Jaani piimatööstuse kvaliteetne võitoodang pälvis 1930. aastatel arvukaid Põllutööstusministeeriumi ja Piimaühingute Keskliidu Võieksport auhindu. Saksa okupatsiooni päevil sai Hillarist kaheks aastaks Suure-Jaani raehärra, kuni ta 1. septembril 1944. aastal mobiliseeriti ja kolm nädalat hiljem sõjaväeüksuse koosseisus Saksamaale Neuhammerisse (praegu Świątoszów Poolas) saadeti. Kui 1946. aasta oktoobris UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) põgenikuankeedis küsiti, miks vanaisa Hillar Saksamaale läks, vastas ta napisõnaliselt: „Kuna kuhugi mujale minemiseks polnud

võimalust.” Meieritööd ei õnnestunud vanaisal enam kunagi teha ega ka oma Eestisse jäänud peret näha. Alles kaks aastat pärast vanaisa Hillari surma anti mu isale ja onule võimalus külastada tema hauda Oslo Põhjalkalmistul.

„Inimene on vana alles siis, kui ta enam midagi ei tunne.”

Nii ütleb oma raamatus „Triumfikaar“ Erich Maria Remarque, mõeldes hinge, mitte ihu. Eerikul on vananemise ja vanaks olemise kohta samuti öelda üht-teist, mis nimekaim Erichile sugugi alla ei jää. Eeriku mõtisklusi lugedes meenusid mulle esimese hooga ühe Bulgaariast pärit kolleegi sõnad, kellega aastaid tagasi ühe üle-euroopalise projekti koosolekul kohtusime. Täpseid sõnu enam ei mäleta, kuid mõte kõlas umbes nii: „Ma kadestan noori, sest neil on kõik alles ees, ja kadestan vanu, sest nad on nii kaugele välja jõudnud.” Mulle tundus ikka, et see oli erakordselt tabavalt öeldud, kuid Eerik võtab sama mõtte veelgi elegantsemalt kokku: „Noorus on kingitus, vanadus on saavutus.” (lk 17) Mitte kõik noored ei suuda endale tulevikku rajada, kuid igal vanal on minevik. Kui saaks, siis raiuks need sõnad kivisse ja sunniks kõiki koolilapsi neid hümnile lisaks pähe õppima.

2018. aastal läbi viidud Euroopa sotsiaaluuringus leiti, et Euroopas keskmiselt hakatakse inimesi vanaks pidama ligikaudu 68. eluaasta juures, mis on ligi viis aastat hiljem, kui näitasid 2008. aastal läbi viidud samalaadse uuringu tulemused. Ka paljud Ameerikas korraldatud küsitlused näitavad, et käsikäes eluea tõusuga nihkub kõrgemale ka vanaks saamise mõtteline lävi. Jaapanis tegid kohalikud geriaatria- ja gerontoloogiaühingud juba viis aastat tagasi üleskutse nihutada vanemaealisuse vanusepiir seniselt 65lt kümme aastat edasi, so 75. eluaasta juurde. Kui eelnimetatud uuringu järgi hakatakse Eestis inimest vanaks

pidama keskmiselt 66aastaselt, siis sotsiaalministeeriumi ametliku koroonastatistika järgi loetakse Eestis vanemaealiste sekka juba kõik need, kel vaid 60 eluaastat turjal. Samas mõtlen, et nii Eerik kui mu teised kirjasõbrad olid 1990ndate alguses alles puhta noored mehed, vaevalt kaks kolmandikku senisest pikast eluteest käidud, ja kui palju uusi tundeid, mõtteid, kohtumisi ja kirjutamata raamatuid veel ees.

Uuringud näitavad muuhulgas ka seda, et mida vanemaks inimesed ise saavad, seda hilisemaks muutub nende meelest see aeg, millal kedagi vanaks pidada. Koolipõlves tundus iga inimene, kel vanust enam kui 25, muldvana. Aastate lisandudes aga mõistad, et isegi kui kortse, kogemusi ja haigusi tuleb juurde, oled sa ikka sina ise, kõigi oma soovide, huvide, murede ja lootustega. Vanaks saamine iseenesest ei ole mingi kuri haigus või nõidus, mis inimeselt tema olemuse röövib ja mingiks teistsuguseks veidraks olendiks (n-ö vanainimeseks) muudab. Kurja juureks on ühiskondlikud eelarvamused ja stereotüübid selles osas, mida vanemad inimesed võiksid ja peaksid tegema ja kuidas välja nägema. Kahjuks on inimloomus nii üles ehitatud, et saame sellest kõigest aru alles siis, kui juba ise seenior-vanuseklassi kuulume ning keegi meid enam kuulda ei võta.

Kes kustutab tule

Raamatu kõige hingekriipivamalt ilusad hetked on seotud inimestega, kellega Eeriku teed mingil ajahetkel on ristunud. Mõtisklused kadunud sõpradest ja kirjasõpradest ja raamatus esitatud luuleread on kaunid ning siirad ja panevad mõtlema elu hapruse ja ajalikkuse üle. Suurem osa Eeriku kallitest kaasteelistest on paraku tänaseks päevaks juba igavikulistele radadele lahkunud. Kuid iga lahkumine on valus, mitte ainult see lõplik üle Toonela jõe. Silvia Luige-Kuriste Eerikule pühendatud

luuleread (lk 217), kui too 1957. aastal Austraaliast Kanadasse sõitis, kõnetavad kõiki, kes on siin elus jumalagajatu magusvalusat maitset tundnud:

Nii kurblik kuidagi on lahkumisel anda kätt
taas-kohtumisest-rääkimise lahjat maski kandes
ja ülitähtsalt vähetähtsaid tervitusi kaasa andes.
Kild löödud killust – see on iga jumalagajätt.

Raamatus on teisigi igavikuhõngulisi hetki, mis jäävad meeli kummitama veel pikka aega pärast raamatu lugemist. Kes peab kõne viimasele kõnelejale, kes kustutab tule? Mäletan, et mu emapoolne vanaema Marta ehk Mamma, nagu teda kutsusime, loobus ühel hetkel oma kallite sõprade matustel käimisest. Olla viimane sõdur elu lahinguväljal oli pigem koorem kui privileeg. Mamma ütles ikka, et ega inimene pole ilmasambaks loodud. Kui ta pea 99-aastasena siitilmast lahkus, tundsin siiski, et minu isiklik ilmakord sai sellest kõvasti raputatud. Kuid ka Mamma matustel löödi kerkokella ja peielauas pidas mu õde Kai südamliku kõne. Nii mõtlen lohutust leides, et küll lööjaid ikka jagub ja küll juuakse ja süüakse kord me kõigi auks.

ANU REALO

3. APRILLIL 2022 LEAMINGTON SPAS

ÜLE VASAKU ÕLA

Kui oled käinud maha küllalt pika tee, siis tekib tahtmine heita pilk tagasi. Miks ka mitte, ei ole ju enam kusagile kiiret. Öeldakse, et tagasi hakkab vaatama see, kes tajub, et ees pole enam midagi. Need ütlejad eksivad. Ees on alati midagi, ainult ootajaid pole enam. Ja sellepärast pole ka kiiret.

Kalender mu laual kinnitab, et olen neid ridu paberile poetades üheksakümmend kolm aastat vana. Niisiis tuleb algust teha, sest juba homme – täpsemalt öeldes üheksa tunni pärast – on neid eluaastaid üheksakümmend neli. Ah et ikkagi on rutt? Ei ole ühti. Aastanumbrid ei tähenda tegelikult midagi; vananemine toimub pidevalt, iga päev, iga tund, iga minut, iga sekund. Ainult sissejuurdunud tavade kohaselt paigaldatud verstapostid jätavad eksliku mulje, nagu vananeksid üheksa tunniga terve aasta võrra.

Ma ei tea, miks, kuid tagasi vaatamine toimub tingimata üle vasaku õla. Vast seepärast, et autojuhi harjumusest sammud mööda paremat teeserva. Üle parema õla vaadates näed ainult teeäärset kraavi või teispoole kraavi kasvavat võsa. Või hoopis seepärast, et oled kunagi olnud sõdur. Sõjaväes sooritati ümberpöörd raudkindlalt üle vasaku õla. Kui üksainus mees rivis talitas teisiti, sai kogu üksus veltult või jupijumalalt jubedat mahvi, soolane sõdurisõim lisahüvituseks. Aga kõige mõjuvam põhjus on

ehk see, et vasak on südame pool. Kõik mu tegemised ja toimetamised, millel vähegi väärtust, on tehtud südamega.

Kalender lebab endiselt laual ja teatab, et mu esimene proosa-teos ilmus trükist kümme aastat tagasi. Täna-seks on neid vana mehe heietusi saanud kaheksa ja rohkem neid vist kellelgi vaja ei lähe. Kuid kirjutamast ma ei lakka. Kui mälu on midagi talletanud, siis väärib see jäädvustamist, kas või ainult iseenda jaoks. Koolipõlves tegin igaks klassitööks spikri, mida ma aga iial ei kasutanud. Spikrit valmistades jäi kõik vajalik meelde.

Esimesed kaheksa raamatut kirjutasin lugejaile. Kunagi mul neid oli. Vist mitte eriti palju, kuid iga raamatut on ikkagi peale mu enda veel keegi lugenud. Nüüd kirjutan endale, olen üksi, omaette, ja mind valdab kummaline rahulolu. Kirjutades vahin tagasi, sest nagu nobejalgsel ratsul hommikusse sõitev Under vastava pealkirjaga luuletuses ütleb: „Mis taga on, ma tean.“ Jätkata võiks ka nii: kuid mis ees on ja mis eespool veel, seda ma tingimata nägema ei pea. Minu eas ei olda enam uudishimulik. Jätan Siuru printsessi sadulasse, lonkan õhtusse ja imetlen päikeseloojangut. Mis vanuses ma kirjutamise lõpetan, seda näitab aeg. Mina selle üle pead ei murra. Kui midagi jääbki pooleli, las jääda. Mingil kujul elavad need read minust kauem, nad ei peagi tingimata trükimusta nägema.

Igal eal on omad eelised. Kes meist pole kuulnud uhket deklaratsiooni: noorte päralt on tulevik! See pole aga kaugeltki nii kindel. Mõni noor tõesti suudab endale tuleviku rajada. Igaüks aga sellega toime ei tule ja igale ei anta selleks võimalustki. Kuid igal vanal on minevik ja see on küll kindel. Ükski minevik pole nii vaene, et sealt poleks kellelgi midagi õppida. Noored on vanade suhtes sageli natuke ülbed ja üleolevad, sest neil on midagi, mida vanad enam iial tagasi ei saa. Neile ei tule aga pähe, et vanadel on midagi, mis võib jääda neile igavesti kättesaamatuks. Noorus on kingitus, vanadus on saavutus. Umbes selliseid sõnu rääkisin kunagi publikule ühe oma raamatu esitlusel.

Enam ei esitle ma midagi. Ei ole, mida esitleda, ega ole, kellele esitleda. Minu õnnetus on, et sündisin siia ilma eestlasena ega oska kellegi teisena siit lahkuda. Tunnen vajadust taas midagi varemöeldut korrata, iseenda mõtteid kopeerida. Eesti vabariigi 100. aastapäevaks üllitati mahukas kaunis kõites koguteos. Mul pole õnnestunud seda näha saada, kuid tean, et seal seisavad minu kirjutatud read:

„Oma elu olen ma elanud eestluse nimel. See pole retoorika, selles väljendis pole midagi pateetilist. See pole ülepingutatud patriotism, mis minus kõneleb. Mulle on lihtsalt eestlus alati olnud sama vajalik kui igapäevane leib ja sellepärast on mu võimed ja oskused, nii head-kurjad kui nad ka ei ole, olnud rakendatud eestluse teenistusse alates hetkest, mil tõstsin oma jala üle kodumaa piiri. Minu „eestlane olen ja eestlaseks jään“ ei ole Leesmendi ega Matiiseni pealt maha kirjutatud. Ma pole eestlane sellepärast, et see on „uhke ja hää“, vaid sellepärast, et ma ei saa sinna midagi parata. Sellepärast, et ma kellekski teiseks ei kõlba.“

Üle öla tagasi vaadates, nii aastat seitsekümmend või pisut enam, meenub elavalt seik, kus mind paluti oma võimed proovile panna rahvuskaaslaste huvides ja ma kavatsesin seda teha pisut teisiti, kui oldi harjutud nägema. Üks soliidne vanem härra pöördus minu poole ja küsis rõhuga: „Kas teil on kogemusi rahuaegse Eesti seltsitegevusest?“ Muidugi mul polnud ja nii ma ka auväärsele härrale vastasin, kuid ei suutnud jätta veidi ninatargalt lisamata, et me ei ela enam rahuaegses Eestis. Selline noore mehe isepäisus ei meeldinud vanahärrale. Kui aga olin edukalt läbi viinud ülesande, mida minult oodati, siis see meeldis küll.

Nüüdseks on pilt muutunud. Uues rahuaegses Eestis tehakse palju asju teisiti, kui mina olen harjunud tegema. Minu isepäisus on säilinud ja mu tegemised ei meeldi kõigile. Nii mõnigi soliidne noorhärra või daam on sellekohaseid vihjeid läkitanud. Ring on täis saanud. Seitsekümmend aastat tagasi pahandati, et nii noor

mees ja juba arvab end midagi olevat. Nüüd pahandatakse, et nii vana mees ja ikka veel arvab end midagi olevat. Kui vähe on nende aastatega muutunud! „Juba“ asemel öeldakse „ikka veel“, muidu on kõik sama. Naljakas, aga selle „juba“ ja „ikka veel“ vahel on olnud hetki, kus minuga on rahule jäädud. Ja ma ise olen rahule jäänud. Järelikult pole ma päris asjata elanud.

Üksi ja omaette mõtiskledes püüad isegi ennast kõrvalt vaadata, kuigi tead, et see on lootusetu üritus. Arvan, et olen põhiliselt üsna koostööaldis inimene. Ma pole iial tõrkunud kaasa löömast, kus mind vajatakse. Pole ka tõrkunud lahkumast kusagilt, kus mind enam ei vajata. Iga lahkumisnukrust on leevendanud teadmine, et kohe-kohe vajatakse mind kuskil mujal. Kirjutan ma neid ridu, aimates, et seekordne lahkumine on lõplik? Ei tea. Lõppude lõpuks olen ju veel elus. Viimane sõna pole minu enda lausuda. Selle lausub keegi, kes on minust veel isepäisem. See, kes millegi lausumiseks kelleltki luba ei küsi.